

УДК 332.365

Еколого-економічний механізм раціонального використання, відтворення та охорони земельних ресурсів

Боднарук І.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри землевпорядкування та кадастру
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Стаття присвячена актуальним питанням визначення еколого-економічних проблем щодо землекористування, що включають, насамперед, раціональне використання, відтворення та охорона земельних ресурсів. Тому для раціонального землекористування було запропоновано такий еколого-економічний механізм ефективного використання, що дозволить максимально залучити до певного господарського обігу всі землі основного цільового призначення, та збереження таких умов, де збільшення продуктивності сільськогосподарських угідь призведе до отримання максимальної кількості продукції на одиницю використаної площі за найменших затрат праці та грошових вкладень.

Ключові слова: раціональне використання, еколого-економічний механізм, сільське господарство, земля.

Боднарук И.Л. ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ, ВОСПРОИЗВОДСТВА И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ

Статья посвящена актуальным вопросам определения эколого-экономических проблем землепользования, включающие, прежде всего, рациональное использование, воспроизводство и охрана земельных ресурсов. Поэтому для рационального землепользования было предложено такой эколого-экономический механизм эффективного использования, что позволит максимально привлечь к определенному хозяйственный оборот все земли основного целевого назначения и сохранения таких условий, где увеличение продуктивности сельскохозяйственных угодий приведет к получению максимального количества продукции на единицу использованной площади при наименьших затрат труда и денежных вложений.

Ключевые слова: рациональное использование, эколого-экономический механизм, сельское хозяйство, земля.

Bodnaruk I.L. ECOLOGICAL AND ECONOMIC MECHANISM OF RATIONAL USE, REPRODUCTION AND PROTECTION OF LAND RESOURCES

Ecological and economic problems with the use of land resources include, first of all, rational use, reproduction and protection. In the article for rational land use an ecologic-economic mechanism of effective use was proposed that would allow the most to attract all land of the main purpose for a certain economic circulation, as well as creation of favorable conditions for increasing the productivity of agricultural land and obtaining the maximum quantity of products per unit of the used area at the lowest cost labor and funds.

Keywords: rational use, ecological-economic mechanism, agriculture, land.

Постановка проблеми. Земля – це першооснова господарської діяльності, адже вона є природним багатством людства. При цьому земельні ресурси розглядаються як природний ресурс, що охоплює усі переваги надані природою у певному обсязі, і людина не владна визначати їх пропозицію, будь то сама земля, чи будь-які природні ресурси. У сільському господарстві земля виступає чи не першочерговим просторовим базисом, предметом праці, засобом праці та основним засобом виробництва.

Розвиток людського суспільства в усі часи був нерозривно пов'язаний із землею, яка і на сьогодні залишається основою забезпечення населення планети продуктами харчування

і джерелом суспільного багатства. З часу виникнення приватної власності на землю, вона стала товаром, що зумовило і розвиток ринку землі [1].

Україна на протязі десятиліть, розвиваючи ринкову економіку, прагне надати приватну власність на землю, що б змусило приватного власника працювати та ефективно й раціонально використовувати наявні земельні ресурси. Але враховуючи сьогоднішній день, де постійне зростання вартості на мінеральні добрива, с/г техніку та паливо, власники земель не в змозі перекрыти ці витрати за рахунок родючості та низької рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, що призводить до постійного виснаження

та деградації земель сільськогосподарського призначення.

Тому важливо провести аналіз щодо раціонального використання, відтворення та охорони сільськогосподарських земель, та визначити основні аспекти та їх вплив на екологічну і економічну ефективність використання земель та розробити єдиний еколого-економічний механізм, як обов'язкову умову запровадження майбутньої успішної земельної реформи.

Аналіз останніх досліджень. Багато наукових робіт українських вчених, таких як: Гнаткович О.Д., Веклич О.О., Врублевська О.В., Гречановська Н.Г., Добряк В.К., Синякевич І.М. та інші присвятили свої праці вивченню питань таких ринкових процесів, що сприяють розширенню структури механізмів управління та впровадження нових еколого-економічних інструментів щодо підвищення потенціалу використання земельних ресурсів.

Однак, щодо еколого-економічного механізму, який представлений як сукупність організаційних структур, форм господарювання, методів управління та правових норм, за допомогою яких суспільство використовує економічні та екологічні закони для раціонального використання, відтворення та охорони земельних ресурсів ще потребує подальшого вивчення.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування необхідності розроблення й запровадження еколого-економічного механізму стимулювання раціонального використання й охорони земельних ресурсів у сільському господарстві.

У статті визначено такі завдання:

- обґрунтувати еколого-економічні основні фактори ефективності використання сільськогосподарських земель;
- розкрити комплекс заходів еколого-економічного механізму раціонального використання, відтворення та охорони земельних ресурсів;
- розробити методи та заходи, що впливають на підвищення інтенсифікації використання земель сільськогосподарського призначення;
- сформулювати рекомендації щодо вдосконалення еколого-економічного механізму раціонального землекористування.

Виклад основного матеріалу. Під економічним стимулюванням раціонального використання та охорони земель прийнято розуміти комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості власників землі й землекористувачів у

збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, збереженні екологічної цінності природних і набутих якостей земель, здійсненні заходів із захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності, нераціонального перерозподілу земельних угідь або необґрунтованого їх вилучення із сільськогосподарського обороту [2].

Основними факторами щодо низької економічно-екологічної ефективності використання сільськогосподарських земель в Україні можна виділити такі:

1. Слабке фінансування сільськогосподарських підприємств за рахунок низької рентабельності, що не дає змоги впровадити інноваційні рішення щодо удосконалення технологічних операцій вирощування сільгоспкультур, оновлення матеріально-технічної бази.

2. Порушення структури посівних площ сільськогосподарських культур, що призводить до виснаження ґрунтового покриву. Високий рівень рентабельності виробництва окремих сільськогосподарських культур та спеціалізація великих сільськогосподарських підприємств на вирощуванні експорторієнтованих сільськогосподарських культур зернових груп призвели до розширення площ посівів зернових культур [3].

3. Землі при нинішньому стані поступово втрачають свою родючість за рахунок постійного зменшення зрошуваності, з недобросовісною безгосподарністю, застосуванням застарілої важкої сільськогосподарської техніки, за що повинна бути встановлена сувора відповідальність за прорахунки при використанні земельних ресурсів.

4. Поступове погіршення екологічної ситуації, що пов'язано з посиленням деградації земель сільськогосподарського призначення, зниженням родючості ґрунту, зростанням його забруднення залишками пестицидів, важких металів [4].

Враховувавши вище перераховані фактори, що тільки поглиблюють деградаційні процеси з погіршенням якісного стану земельних ресурсів, що залучені до сільськогосподарського обороту, зумовлюють необхідність застосування комплексу заходів еколого-економічного механізму раціонального використання, відтворення та охорони земельних ресурсів.

В такій невизначеній та критичній ситуації надзвичайно важливо на державному рівні віднайти такий механізм регулювання земельних відносин, які б встановили узгоджену вза-

ємодію суб'єктів та об'єктів земельних відносин, що ґрунтувались на таких аспектах, як ринкові регулятори, чітко встановлені важелі впливу самоврядних та саморегулюючих організацій, інститути державного та приватного регулювання і соціального партнерства. Звичайно, що державне втручання має бути мінімальним і відповідати сучасній загальнодержавній політиці, але націлено на суворе дотримання, відповідальність та повинно економічно стимулюватись за конкретні, зрозумілі їм і суспільству заходи [5].

Отже, важливими аспектами для заохочення суб'єктів сільського господарства щодо ефективного землекористування є методи економічного та екологічного стимулювання землеволодіння та землекористування. На жаль сьогодні ще досі не використовується у відповідному обсязі екологічне регулювання та економічне стимулювання землеохоронної діяльності. Проте на практиці в процесі консолідації земель в сільському господарстві застосування економічно-екологічного механізму стимулювання землеохоронної діяльності є обов'язковою умовою забезпечення раціонального використання та охорони земель.

З огляду на це, особливої актуальності набуває необхідність запровадження еколого-економічного механізму стимулювання раціонального використання й охорони земель як важливого інструменту в системі регулювання земельних відносин. Під цим механізмом прийнято розуміти комплекс взаємопов'язаних заходів та методів спрямованих на підвищення зацікавленості власників землі й землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, збереженні екологічної цінності природних і набутих якостей земель, здійсненні заходів із захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності, нераціонального перерозподілу земельних угідь або необґрунтованого їх вилучення із сільськогосподарського обороту [6].

До вирішення економічних і екологічних проблем у сільському господарстві необхідно підходити через екологічне та економічне раціональне використання земель. Сучасний землеустрій має якомога повніше враховувати екологічні вимоги, базуючись на екологічно збалансованому підході до використання природних ресурсів, що дозволить забезпечити відновлення родючості ґрунтів і підвищити продуктивність сільськогосподарських угідь [7].

Підвищення ефективності землекористування в сучасних умовах має відбуватися на основі вирішення таких проблем:

- розвиток форм власності на землю;
- удосконалення земельних відносин через розвиток заставних й орендних інститутів;
- реформування системи оподаткування шляхом установаження єдиного земельного податку;
- переоснащення матеріально-технічної бази.

В умовах невирішених проблем та формуванням ринкового обігу земель дуже важливо створити такі умови, за яких власники землі і землекористувачі добровільно, без будь-яких примусів братимуть участь у виконанні заходів, націлених на забезпечення раціонального використання та охорони земель. Винятково, що ефективне функціонування еколого-економічного механізму повинно відповідати землеохоронній діяльності і може бути забезпечене лише за наявності повноцінної нормативно-правової бази, Земельного кодексу України та прийнятими відповідно до нього законодавчими актами.

Отже, механізм економічного та екологічного заохочення землекористувачів повинен стимулювати дотримання усіх землеохоронних заходів, що повинні ґрунтуватись на системі методів як прямого та опосередкованого стимулювання та охоплювати такі основні заходи та відповідні методи:

1. Пільговий режим оподаткування:

- надання різних пільгових кредитів громадянам та юридичним особам, що дозволять здійснювати певні заходи, що передбачені загальнодержавними та регіональними програмами з раціонального використання й охорони земель за рахунок власних коштів чи з накопичень, без виділення коштів з бюджету;
- звільнення землевласникам і землекористувачам від плати за землю або врегулювання питання компенсації щодо недоодержаної частки доходу внаслідок тимчасової консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно-забруднених земель, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель, що стали такими не з їх вини [8].

2. Здійснення планової консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених земель, а також орних земель та інших видів сільськогосподарських угідь:

- встановлення чітких економічних і екологічних критеріїв для визначення земель, що потребують консервації (нормативів щодо гра-

нично допустимого забруднення та якісного стану ґрунтів, показників їх деградації, оптимального співвідношення земельних угідь);

- запровадження обліку земель, що виведені з господарського обігу на відповідний термін для проведення заходів з відновлення їх родючості та покращення екологічно задовільного стану ґрунтів;

- припинення господарського використання деградованих і малопродуктивних земель на визначений термін, використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно-забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію;

- накладання юридичної відповідальності за недотримання встановлених правил землекористувачів при консервації земель (наприклад, передбачення штрафних санкцій за невиконання обов'язків).

3. Впровадження заходів з охорони земель, їх захисту від розвитку та попередження ерозійних процесів, відтворення й підвищення родючості ґрунтів:

- збереження ґрунтів та посилення їхніх корисних властивостей, максимально можливе запобігання втрат сільськогосподарських земель;

- недопущення забруднення, захаращування, засмічення ґрунтів шкідливими відходами виробництва і споживання, порушення земель та знищення ґрунтового покриву;

- мінімізація промислової, гірничодобувної, сільськогосподарської та інших видів діяльності, яка погіршує стан та екологічну роль земельних ресурсів;

- невідворотність відповідальності за невиконання заходів щодо охорони земель і обов'язковість землеохоронної діяльності.

4. Вдосконалення інфраструктурного забезпечення природоохоронної діяльності:

- розробка землеохоронних програм та проектів;

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення управління землекористуванням на місцевому рівні;

- створення сприятливих умов для екологічної реабілітації землекористувачів систем територіальних громад;

- створення ефективної системи контролю за станом довкілля та процесом землекористування;

- впровадження інноваційних в процес управління природоохоронною діяльністю із застосуванням інформаційних технологій.

5. Створення сприятливих умов для господарської діяльності сільськогосподарських підприємств:

- регулювання земельних і майнових відносин;

- стимулювання сільськогосподарського товаровиробника для здійснення екологічно безпечного землекористування шляхом удосконалення системи державного управління у сфері використання та охорони земель ;

- сприяння до поєднання високоефективного виробництва з економічними вигодами, з раціональним використанням земельних ресурсів та екологічно збалансованим сільськогосподарським виробництвом;

- підвищення інвестиційної привабливості землекористування та здійснення організаційно-економічних заходів на державному та локальному рівнях.

6. Запровадження примусових важелів впливу щодо нераціонального використання та збереження земель:

- платність землекористування;

- додаткове оподаткування використання екологонебезпечних засобів і заходів;

- збори за забруднення навколишнього середовища, у тому числі погіршення якості ґрунтів, штрафні санкції за порушення принципів екологорівноваженого землекористування;

- викуп права на забруднення (екологічна ліцензія) та екологічне страхування.

Отож, врахувавши вищезазначені методи та заходи, що впливають на підвищення інтенсифікації використання земель сільськогосподарського призначення, їх збереження і відтворення родючості ґрунтів, очікують такі результати :

- розробити програму по раціональному використанню земель, підвищенню родючості ґрунтів, посиленню державного контролю земельних ресурсів у комплексі з іншими природоохоронними заходами;

- створення системи законодавчого захисту прав на земельну власність та формування єдиної системи державного земельного кадастру та реєстрації прав на нерухомість

- передбачити розвиток іпотечного кредитування під заставу землі і права землекористування; перетворення кредитних ресурсів на головне джерело інвестицій, а також залучення фінансових ресурсів українських та іноземних інвесторів для освоєння земель у встановленому порядку;

- підвищити ефективність робіт по моніторингу сільськогосподарських угідь та здій-

снити великомасштабне обстеження ґрунтів, включаючи визначення балу бонітету;

- формування системи економічного та фінансового механізмів регулювання ринку землі, забезпечивши своєчасне субсидування державою та розробити механізм відповідальності за зниженням родючості земель сільськогосподарського призначення.

Висновки. Обов'язковою умовою майбутньої успішної земельної реформи є становлення нових економічних інститутів: державного і регіонального регулювання, правового забезпечення, фінансового забезпечення,

організаційного розвитку, що посприяє укріпленню ринкових відносин в Україні, стабільності економічного розвитку, підвищенню конкурентоспроможності економіки.

З огляду на це, подальші дослідження необхідно спрямовувати на розробку більш гнучкішого екологічно-економічного механізму стимулювання раціонального землекористування та пошуку новітніх шляхів щодо вдосконалення нормативно-правової та методичної бази у сфері раціонального землекористування, охорони земель, збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Паньків З. П. Земельні ресурси: навчальний посібник. / З. П. Паньків. – Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 272 с.
2. Гнаткович О.Д. Економічне стимулювання раціонального використання і охорони земель / О. Д. Гнаткович // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 128–130.
3. Іванов Ю.Б. Екологічні аспекти розвитку ринкових відносин / Ю.Б. Іванов, І.А. Сєрова // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 19. – С. 241-245.
4. Греков Л.Д. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Л.Д. Греков, А.Д. Юрченко, А.М. Мірошніченко // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 1. – С. 34–38.
5. Гуроров О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : монографія / О.І. Гуроров. – Харків : ХНАУ, 2010. – 405 с.
6. Добряк В.К. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / В.К. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К. : Урожай, 2006. – 336 с.
7. Богіра М. Порушення охорони ландшафтів – причини й результати / М. Богіра // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 1. – С. 47–50.
8. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>, від 23.05.2017.

REFERENCES:

1. Pankov, Z.P. (2008), Land resources [Textbook], Publishing Center of LNU, Lviv, Ukraine.
2. Gnatkovich O.D. (2013), "Economic stimulation of rational use and protection of land", Innovation economy, no 1, pp.128-130.
3. Ivanov Y.B. (2010), "Environmental aspects of development of market relations", Collection of scientific works. Theoretical and applied issues of economics, no 19, pp. 241-245.
4. Grekov L.D. (2008), "Economic incentives for rational use land", Land Management Gazette, no. 1, pp. 34-38.
5. Gutorov O.I. (2010), Problems of sustainable land use in agriculture: theory, methodology, practice [Monograph], KNUU, Kharkiv, Ukraine.
6. Dobryak V.K., Babmidr D.I. (2006), Ecological and economic principles of land use reform in market conditions, [Harvest], Ukraine.
7. Bohyra M. (2008) "Violation of the protection of landscapes – causes and results", Land Management Bulletin, no. 1, pp. 47-50.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> (Accessed 23 May 2017).